

22. Województwo Wołyńskie. Referat specjalny. – Warszawa, Luty 1936 // AAN, MSW, UWW, sygn. mikrof. 1800/1.
23. Józewski H. Zamiast pamiętnika / H. Józewski // Zeszyty Historyczne. – 1982. – Z. 60.

Крамар Юрий. Политика «волынського регионалізма»: еволюція проблеми (1921–1939 гг.). На основе анализа архивных материалов исследуются региональные особенности процесса интеграции Западной Волыни в состав Польской Республики. Установлено, что политика так называемого «волынського регионалізма», которая проводилась в 1920–1930-х гг., была одной из попыток решения украинского вопроса в Польше. Показаны изменения в подходах польского правительства к решению украинской проблемы на региональном уровне. Особое внимание уделяется характеристике «волынської політики» воеводы Г. Юзевського, его действий, направленных на политическую изоляцию Волыни от влияния Восточной Галиции. Исследование обозначенных проблем даст возможность глубже понять причины, которые привели к резкому обострению украинско-польских отношений накануне и в годы Второй мировой войны.

Ключевые слова: Польская Республика, Волынь, межнациональные отношения, региональная политика, национальная ассимиляция, государственная ассимиляция.

Kramar Yuriy. The Policy of «Volyn regionalism»: Evolution of the Problem (1921–1939). The present paper studies, on the basis of an analysis of archive documents, the regional particularities of the process of integration of western Volyn into the Second Polish Republic. It concludes that the policy of the so-called «Volyn regionalism», implemented in the years of 1920–1930, was one of the attempts to resolve the Ukrainian question in Poland. We show the changes that have occurred in the approach of the Polish government to solve this problem on the regional level and we draw a special attention to the governor G. Juzevski's «Volyn policy» during the period from 1928 to 1938. More precisely, we dwell on the forms and the methods of the political isolation of Volyn, intended to preserve it from the influences of the eastern Galicia (known in the context of the so-called Sokal border). Shedding light on all these problems led us to understand better the causes of exacerbating the Ukrainian-Polish conflict on the eve of the Second World War.

Key words: Second Polish Republic, Volyn, international relations, regional policy, national assimilation, state assimilation.

Стаття надійшла до редколегії
20.04.2013 р.

УДК 94 (477+438)«1918/1939»:327

Лена Бортник

Особливості організації розвідки Корпусу охорони прикордоння у Другій Речі Посполитій

У статті проаналізовано особливості формування розвідки Корпусу охорони прикордоння. Процес відбувався поетапно й залежав від багатьох внутрішніх та зовнішніх чинників. Від середини 1930-х рр. розвідка КОП брала участь у мобілізаційних планах Другої Речі Посполитої, що значно підвищило її роль у процесі організації безпеки держави.

Ключові слова: Корпус охорони прикордоння, розвідка, II відділ Генерального штабу, Військо Польське, диверсійна діяльність, конфідент, агентура.

Постановка наукової проблеми та її значення. Охорона державного кордону є одним зі складників, які визначають параметри внутрішньої та зовнішньої безпеки держави. При цьому велику цінність мала інформація, адже досить часто володіння нею чи її повна відсутність впливали на реалізацію історичних подій світового значення. Саме можливість отримання, збір, фільтрація, аналіз відомостей, які здобувають різноманітними методами, є визначальним завданням розвідувальних служб. Те, що у структурі Корпусу охорони прикордоння була створена секретна служба такого роду, свідчить про високу ефективність його діяльності та відповідальність перед державою і її населенням за виконання функціональних завдань. Тому вивчення особливостей формування організації, методів діяльності розвідки КОП є досить актуальним науковим завданням, адже це

допомагає глибше зрозуміти та осмислити завдання і мету діяльності самого Корпусу охорони прикордоння загалом.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Джерельною базою дослідження є матеріали Державного архіву Волинської області [1], Державного архіву Рівненської області [2], Archiwum Straży Granicznej [6–8]. У науковій історичній літературі тема частково висвітлена, зокрема у працях Л. Юрчук [3; 4], М. Яблонського [10; 11], Є. Прохвича [13; 14] та ін.

Мета статті – показати процес формування розвідки Корпусу охорони прикордоння та визначити її основні функції на різних етапах діяльності. Завдання дослідження полягає в аналізі основних етапів та особливостей формування розвідки Корпусу охорони прикордоння.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Розвідка Корпусу охорони прикордоння, що контролювала смугу завширшки 30 км уздовж кордону з Радянським Союзом, була створена у лютому 1925 р. Першим командиром розвідки КОП був Б. Роговський. Функції розвідки безпосередньо на кордоні виконували командир бригади та офіцер розвідки, а в батальйонах – командир батальйону та офіцер розвідки. Завданнями цієї служби були такі: здійснення розвідки та контррозвідки; боротьба зі шпигунством, диверсією, контрабандою у співпраці з іншими державними органами; охорона військової таємниці у відділах КОП [14, с. 40]. Одним із окремих завдань розвідки КОП був контроль за українським політичним, національно-культурним та громадським життям [13, с. 40].

У міжвоєнний період відбулося чотири реорганізації розвідки КОП – у 1927-му, 1929-му, 1933-му та 1937 р. Метою цих реформ було вдосконалення її організаційної структури; розмежування повноважень підпорядкування з експозитурами II відділу Генерального штабу Війська Польського, координація діяльності з іншими службами відповідно до реалізації військової доктрини держави [3, с. 11].

У вересні 1925 р. командування I бригади отримало наказ, що зобов'язував командирів стражниць знати усіх жителів навколишніх сіл, тісно співпрацювати із поліцією, адміністрацією, польським духовенством, а також з учителями та лікарями. Офіцери розвідки отримали право вербувати та утримувати штат конфідентів, незалежно від їх національного та соціального становища, виплачувати їм винагороду за важливу й підтвержену інформацію [1, с. 213]. За короткий термін була сформована достатньо розгалужена та в цілому ефективна агентура. При цьому створювали заохочення для самих конфідентів, зокрема забезпечували роботою, сприяли їхній кар'єрі.

Ситуацію аналізували з погляду стану осади кордону зі сторони сусідньої держави – УСРР у складі СРСР, а також перебування на цій території підозрілих осіб, предметів, конспіраційних квартир, агентів ОГПУ, червоноармійців, а також підготовки цими та іншими особами актів диверсії, нападів бандитських угруповань [1, с. 3]. Здійснювалася також оцінка устаткування та збройної підготовки радянської сторони – одиниць зброї (кулеметів), коней, особового складу угруповань, що виконували службу на кордоні. Польською стороною було виявлено, зокрема, що з радянської сторони осада кордону складалася із представників ГПУ, зміцнених на тилах у II та III лінії охорони кордону за допомогою регулярного війська, а саме піхоти, кавалерії, розташованих поблизу, і той факт, що спосіб охорони кордону з радянської сторони є подібним до польської сторони. Крім того, здійснювалося спостереження за станом обмундирування та спорядження радянської прикордонної служби, а також за їхньою роботою (запобігання нелегальним порушенням кордону, затримання порушників, патрулювання кордону тощо) [1].

Від липня 1927 р. роботою розвідки КОП керує Інформаційно-розвідувальний відділ під командуванням майора Я. Ласковського. Цьому відділу підпорядковувалися створені у бригадах та батальйонах інформаційні відділи розвідки. З питань розпізнавання прикордонної служби СРСР і глибокого вивчення сусіда вони були підзвітні контррозвідці Генерального штабу [14, с. 42].

Нова реорганізація розвідки відбулася в липні 1929 р. під керівництвом командувача КОП генерала бригади С. Зосіка-Тессаро. Зокрема, при Центральному відділенні було утворено відділи навчання та збереження військової таємниці, інформаційні відділи бригад, створено пости розвідки під номерами 1–9 (пост № 8 у Рівному та пост № 7 у Сарнах), офіцери розвідки батальйонів (у бригаді «Волинь» батальйонів «Острог» і «Гоща») тепер відповідали за ситуацію на територіях, підконтрольних батальйонам [14, с. 44]. Пости розвідки підпорядковувалися й надалі експозитурам II відділу Генерального штабу (пости 8 і 9 експозитури V у Львові), проте з питань контррозвідки вони були підзвітні Самостійному інформаційному відділу командування округу II корпусу «Люблін».

Пости діяли відтепер незалежно від прикордонників і виконували головний обсяг роботи. До особового складу постів входили три офіцери, три підофіцери та чотири рядових [11, с. 308].

Одночасно зі структурною реорганізацією розвідки від 1929 р. почалася також зміна у визначенні завдань, які вирішувала ця служба. Як зауважив М. Яблонський, завдання були спрямовані на «ведення активної розвідки і продовження за кордонами держави у межах, указаних власним керівним центром II відділення; спостереження та викорінення шпигунства, згідно із директивами відповідального самостійного інформаційного сектору командування округу Корпусу, а також протистояння диверсійній діяльності в узгодженні із адміністративною владою і самостійним інформаційним сектором; керівництво роботою інформаційних офіцерів батальйонів; знищення контрабанди, а також тісне співробітництво із відділеннями Корпусу охорони прикордоння, відповідальними за безпосередню охорону державного кордону» [10, с. 62–63]. Отож саме з цього часу більш критично оцінюється політична ситуація на кордоні, ідентифікуються політичні партії та їх завдання, створюються списки підозрюваних у причетності до українського національного руху осіб, здійснюється контроль та спостереження за ними та ін.

Ця реорганізація не вирішила, однак, найістотнішої проблеми, яка полягала в підпорядкуванні службових представництв розвідки. Це спричиняло багато непорозумінь та конфліктів у питаннях компетенції. Усе ж розвідка КОП здійснила ряд досягнень, серед яких видане 24 серпня 1933 р. опрацювання «ОГПУ. Управління і концентраційні табори СРСР» («ОГПУ. Zarząd i obozy koncentracyjne ZSRR»), здійснене на підставі даних, отриманих від колишніх політичних в'язнів, які прибули до Польщі до 15 вересня 1932 р. [12, с. 65].

Співпраця між розвідкою КОП та відділом II Генерального штабу, незважаючи на достатню кількість спроб її налагодження, потребувала багато кращого. Суперечки та непорозуміння перешкоджали ефективній роботі розвідки КОП, тому в 1933 р. командувач КОП генерал бригади Я. Крушевський порушив питання про її ґрунтовну реорганізацію. Згідно із запропонованою концепцією розвідка КОП мала стати центральним органом на східному напрямку. Ця концепція, узгоджена із Головним штабом, була впроваджена в життя в жовтні 1933 р. Начальник штабу наказом від 19 жовтня 1933 р. [5]. підпорядкував командувачу КОП експозитури № 1 і № 5 відділу II. Хоча фактично останні, незважаючи на формальне підпорядкування, надалі підлягали відділові II Генерального штабу як з погляду державного, так і з бюджетного (фінансового).

24 жовтня 1933 р. шеф відділу II полковник Т. Фургальський видав наказ щодо організації апарату розвідки КОП [8]. Згідно із наказом структура розвідки КОП складалася із: керівництва розвідки КОП у Варшаві, вилученого зі складу командування КОП, а утвореного із відділу прикордонної служби КОП, що існував раніше, експозитур № 1 і № 5 відділу II, розвідувальних представництв № 1–12 та офіцерів експонованих розвідувальних представництв [14, с. 48]. Зазначимо, що розвідка КОП, зі службового погляду, підлягала командувачу КОП, окрім начальника розвідки КОП. Становище начальника розвідки КОП було рівнозначне становищу начальника розвідки у відділі II Генерального штабу. Керівництво розвідки КОП, що складалося із 34 осіб, зокрема дев'яти офіцерів і 25 державних представників [6], після реорганізації увійшло до складу відділу II на правах окремого відділення, незважаючи на формальну приналежність до структур КОП. Експозитурі № 5 відділу II підпорядковувалися розвідувальні представництва КОП № 7 «Сарни»; № 8 «Рівне»; № 10 «Тернопіль»; № 9 «Чортків» [7]. Упроваджена реорганізація поставила також нові завдання перед розвідкою Корпусу охорони прикордоння:

1) розвідувальна і контррозвідувальна робота спрямовувалися на Білоруський військовий округ СРСР, правобережжя Українського військового округу СРСР;

2) контррозвідка у прикордонній смузі була виділена з-під компетенції Самостійного інформаційного відділу округів корпусів III, IX, II і VI;

3) організація спеціальних розвідувальних мереж;

4) приготування розвідувальних досьє для захисних частин;

5) охорона військової таємниці в командуванні та відділах КОП;

6) співпраця з частинами КОП щодо охорони кордону;

7) боротьба з контрабандою, казенними (скарбовими) та митними злочинами [8].

Загалом вказані вище зміни сприяли співпраці розвідувальних представництв з експозитурами № 1 і № 5 відділу II, проте не ліквідували остаточно усіх компетенційних суперечок та непорозумінь.

У 1934 р. керівництво розвідки КОП було переведено до Генерального штабу і функціонувало в його межах на правах відділення, залишаючись формально у структурах КОП. Організована таким чином розвідка КОП існувала до початку війни у 1939 р. [15, с. 473].

У цілому роль розвідки КОП у 1930-х рр. у Війську Польському значно зросла у зв'язку із нарощуванням політики мілітаризації Німеччиною та Радянським Союзом. Усі офіцери, які служили у КОП, були зобов'язані здійснювати розвідувальну діяльність [14, с. 55]. Саме в цей час розширилися повноваження розвідки КОП на Рівненський повіт, на такі гміни, як Новий Чарторийськ, Тростянець, Колки, Сильно, Рожище, Ківерці, Піддубці, Олика, Полонка, Княгинінок Луцького повіту, а також Марковичі, Ярославичі, Малин, Княгинін, Млинів, Дубно Дубнівського повіту. Ці адміністративні одиниці в 1937 р. були приєднані до прикордонної зони [9, с. 747]. Окремі завдання перед розвідкою КОП було сформовано в мобілізаційному плані «Схід», реалізація якого розпочалася наприкінці 1938 р. [13, с. 311]. Усе ж досить проблематичним виявився збіг завдань розвідки КОП із розвідувальними завданнями відділення «Схід», що провокувало небезпеку деконспірації розвідувальних намірів. Тодішня ситуація була настільки тривожною, що на нарадах керівництва розвідки КОП і відділення «Схід» питання співпраці було одним із основних пунктів обговорення. Зокрема, почалося створення оперативної розвідувальної мережі у східному прикордонні. Напередодні Другої світової війни керівництво розвідки КОП володіло значною інформацією про дислокацію частин Червоної армії, а також про настрої українського населення в прикордонній зоні і ситуацію в українському революційному русі.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Загалом розвідка Корпусу охорони прикордоння була однією зі складових частин цього формування, яка допомагала вирішувати його першочергові завдання. Адже маючи змогу діяти в 30-кілометровій прикордонній лінії, вона могла запобігти низці інцидентів, які становили небезпеку для Другої Речі Посполитої. Незважаючи на те, що на початковому етапі її діяльності ефективність розвідувальної роботи була досить низькою через брак досвіду, недостатньо налагоджену агентурну мережу тощо, у 30-х роках ХХ ст. ситуація значно покращилася. Існували досить значні суперечності з питань компетенції розвідки КОП і перетинання її із функціями розвідки інших державних органів, що створювало, зокрема, проблеми деконспірації їхньої діяльності. Значно зросла роль розвідки КОП із середини 1930-х рр., оскільки вона посідала значне місце у мобілізаційних приготуваннях Другої Речі Посполитої.

Джерела та література

1. Державний архів Волинської області, ф-46, оп. 9, спр. 164. – 10 арк.
2. Державний архів Рівненської області, ф. 30, оп. 18, спр. 1018, арк. 213.
3. Юрчук Л. В. Антиукраїнська діяльність розвідки Корпусу охорони прикордоння на Волині (1925–1939 рр.) / Л. В. Юрчук // Грані : наук.-теор. і громад.-політ. альманах. – Дніпропетровськ : [б. в.], 2009. – № 5. – С. 10–13.
4. Юрчук Л. В. Створення польських репресивних органів у прикордонних повітах Волинського воєводства Другої Речі Посполитої / Л. В. Юрчук // Вісн. Нац. ун-ту «Львівська політехніка». – 2011. – № 693. – С. 165–170.
5. Archiwum Straży Granicznej, 541.143; Rozkaz szefa Sztabu Głównego z 19.10.1933.
6. Archiwum Straży Granicznej, 541.143, załącznik do rozkazu tajnego dowódcy KOP z 25.08.1934 r.
7. Archiwum Straży Granicznej, 541.812. Organizacja aparatu wywiadowczego KOP – rozkaz wykonawczy, 1.dz. 6923/II.T.O., 1933 r.
8. Archiwum Straży Granicznej, 541.812. Rorkaz szefa Oddziału II SG w sprawie organizacji aparatu wywiadowczego KOP, ibidem: Organizacja aparatu wywiadowczego KOP – Rozkaz wykonawczy, 1.dz. 6923/II.T.O., 24.10.1933 r.
9. Dziennik ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. Pierwsze Pówrocze. – 1938. – N 43. – Poz. 360. – S. 747.
10. Jabłonowski M. Wywiad Korpusu Ochrony Pogranicza 1924–1939 / M. Jabłonowski, J. Prochwicz. – Warszawa : Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, 2004. – 326 s.
11. Korpus Ochrony Pogranicza 1924–1939. Wybor dokumentow, wstęp Marek Jabłonowski, współpraca Jerzy Prochwicz // Wydział Dziennikarstwa i Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego. – Warszawa ; Pułtusk, 2001. – 784 s. + 24 s. materiały ikonograficzne.
12. Materski W. Polsko-radziecka wymiana więźników politycznych w latach 1921–1937 / W. Materski // Z pola walki. – 1977. – N 1. – S. 65.
13. Prochwicz J. Formacje Korpusu Ochrony Pogranicza w 1939 roku / J. Prochwicz. – Warszawa, 2003. – 457 s.

14. Prochwicz J. Powstanie i przemiany organizacyjne wywiadu Korpusu Ochrony Pogranicza / J. Prochwicz // Korpus Ochrony Pogranicza : materiały z Konferencji Naukowej / pod red. dr. Jerzego Prochwicza. – Kętrzyn, 2005. – S. 35–50.
15. Stosunki polsko-radziecki w latach 1917–1945 : dokumenty i materiały / oprac. E. Basiński, red. T. Cieślak. – Warszawa, 1967. – S. 473.

Бортник Лена. Особенности организации разведки Корпуса охраны пограничья во Второй Речи Посполитой. В статье проанализированы особенности формирования разведки Корпуса охраны пограничья, определены основные организационные задания на разных этапах ее деятельности. Кроме заданий разведывательной службы, таких как борьба со шпионажем, диверсиями, охрана государственных тайн в подразделениях КОП, отдельным заданием разведки Корпуса охраны пограничья на восточных кресах Речи Посполитой был контроль украинской политической, национально-культурной и общественной жизни. Проанализированы основные методы работы разведки КОП. Отдельное внимание в статье уделено сотрудничеству разведки КОП с Отделом II Генерального штаба Войска Польского, в частности компетенционным проблемам. Роль разведки КОП в 1930-х гг. значительно возросла в связи с наращиванием политики милитаризации Германией и Советским Союзом. Поэтому она начинает участвовать в мобилизационных приготовлениях Речи Посполитой.

Ключевые слова: Корпус охраны пограничья, разведка, II отдел Генерального штаба, Войско Польское, диверсионная деятельность, конфидент, агентура.

Bortnyk Lena. The Organization Features of the Intelligence Service of Border Protection Corps in the Second Commonwealth of Poland. The features of formation of the intelligence service of Border Protection Corps organization throughout its existence is analyzed in this article. This process came in stages and dependent on many internal and external factors. Except in the particular such tasks of intelligence services as the struggle against espionage, sabotage, protection of State secrets in its departments Border Protection Corps had also a task to control Ukrainian political, national, cultural and social life on the territory of Eastern Borderlands of Poland. Basic methods of Border Protection Corps intelligence work are analyzed in the article. Special attention is devoted to cooperation of Border Protection Corps intelligence with the Division II of the General staff of the Polish armed forces, in particular to the issues of competence. Role of BPC intelligence in the 1930s, significantly increased in connection with the increasing militarization of Germany and the Soviet Union. So it has started to take part in the Polish mobilization preparations.

Key words: Border Protection Corps, intelligence service, II Department of General Staff, Polish Army, subversive activity, confidant, intelligence network.

Стаття надійшла до редколегії
06.05.2013 р.

УДК 94(477)(1-078)(498)«1941/1944»

Юрій Левченко

Управлінський апарат румунських адміністративно-територіальних одиниць України під час окупації 1941–1944 рр.

У статті проаналізовано управлінський апарат губернаторств Бессарабія, Буковина і Трансністрія, що їх утворили румунські загарбники на південно-західній території України 1941 р. і які протягом усього періоду окупації перебували під владою Румунії. Розкрито функції адміністративних органів управління.

Ключові слова: окупація, Румунія, Бессарабія, Буковина, Трансністрія, органи управління.

Постановка наукової проблеми та її значення. У роки Другої світової війни 1941–1944 рр. Україна була окупована нацистською Німеччиною та її сателітом – Румунією. Загарбники розчленили українську територію, утворивши низку адміністративно-територіальних одиниць, а саме дистрикт Галичина, рейхскомісаріат Україна, «зону військової адміністрації» і три губернаторства – Бессарабія, Буковина, Трансністрія. Останні підпадали під владу Румунії. У сучасній історичній науці питання про управлінський апарат румунських адміністративно-територіальних одиниць (губернаторства Бессарабія, Буковина, Трансністрія) досліджено поверхово і зводиться до перерахунку